

SOVPADANJE DRUŽBENIH DILEM IN MIMIKRIJE V ODISEJI**

Povzetek. V članku evidentiramo in analiziramo pojavljanje družbenih dilem in mimikrije v Homerjevi Odiseji. Osredotočamo se na sovpadanja družbenih dilem in mimikrije. Ta se večinoma izražajo kot prepletanje dveh kognitivno kompleksnih delovanj – strateškega prokrastiniranja (kot reševanja znotrajosebne družbene dileme) in identitetne mimikrije oz. mimikrije čustev in namenov. Ugotovimo pomenljive tozadevne razlike in podobnosti z Iliado. Branje starodavne Odiseje ni brez sporočilnosti za sodobnost (refleksivno moderno): izpostavljamo nekatere navezave na globalno ekološko krizo in digitalizacijo človeškega sveta. To nas pripelje do defektorjev, ki z uporabo digitalnih signalov igrajo sodelovanje.

Ključni pojmi: družbene dileme, mimikrija, Odiseja, strateško prokrastiniranje, tragedija skupnega

Uvod

Homeristika¹ je Homerja že davno prečesala po dolgem in počez. Kot predvsem literarni in zgodovinski vedi pa ji ni uspelo opaziti nekaterih vidikov predmeta, ki se odpirajo z razvojem novih znanstvenih področij. Menimo, da smo v prejšnji razpravi o Iliadi (Smrke, 2020) prepričljivo pokazali, kako je mogoče staroveško literarno delo na novo osvetliti v luči interdisciplinarnega raziskovanja družbenih dilem.

Tokrat je predmet razprave Odiseja. Prvotni namen je bil evidentirati družbene dileme v tem epu in ugotovitve primerjati z Iliado, za katero smo ugotovili, da je ep, ki ga celo odločilno zaznamujejo družbene dileme; po pogostosti zlasti dileme prispevanja. A se je tekom proučevanja izkazalo, da Odisejo bolj kot družbene dileme, ki ne izostanejo, zaznamujejo védenja, ki jih je primerno šteti za izraze mimikrije. Ta je značilna za delovanja osrednjega junaka, njegovih najbližjih, boginj/bogov in nekaterih (po)stranskih oseb. Izkaže se tudi, da ep vsebuje celo vrsto primerov sovpadanja

* Dr. Marjan Smrke, izredni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ S tem mislimo na *homerian scholarship* kot del klasičnih študij.

družbenih dilem in mimikrije. Izstopajo sovpadanja strateškega prokrastiniranja z identitetno mimikrijo in z mimikrijo namenov oz. čustev.

Ta zaplet je narekoval sledečo strukturo razprave: uvodoma poprejšnji teoretski del o družbenih dilemah nadgradimo z nekaterimi dopolnitvami.² Nato evidentiramo družbene dileme v Odiseji, razlikujoč različne tipe dilem. Izpostavimo poglobitve tozadevne dis/kontinuitete med epoma. V naslednjem koraku predstavimo osnove pojava mimikrije, njene različne pojavne oblike; evidentiramo primere v Odiseji. Spet dodajamo primerjavo med epoma. Da bi se izognili prevelikemu obsegu, se tokrat odpovedujemo celoviti preglednici: na njej prikažemo le izbor primerov obeh pojavov. Sledi obravnava sovpadanja strateškega prokrastiniranja in mimikrije. Podrobneje analiziramo nekaj primerov. Zaključek je namenjen razmisleku o družbenozgodovinskih razlogih za ugotovljene značilnosti literarnega dela, predvsem pa utemeljevanju stališča, da so nekatera človeška delovanja, ki so bila bistvena v epu izpred dva tisoč sedemsto let, lastna tudi današnjemu svetu.

Družbene dileme: še nekateri teoretski vidiki

Družbene dileme smo v razpravi o Iliadi opredelili kot konflikte med (kratkoročnimi) individualnimi interesi in (dolgoročnejšimi) kolektivnimi interesi. V družbeni dilemi je nesodelovalna izbira (defekcija) za igralca privlačna, ker (vsaj kratkoročno) prinaša večji individualni izkupiček. Optimalni skupni oz. kolektivni izkupiček pa je možen le ob sodelovalnem vedenju vseh ali zadostnega števila/deleža igralcev. Izpostavili smo nekaj z dilemami povezanih vprašanj: vprašanje načinov (spodbujanja) reševanja dilem v smeri čim višjega kolektivnega izkupička; vprašanje pravičnosti kot občutenj igralcev ob različni delitvi izkupičkov.

Tu dodajamo še en vidik: vrednote kot določilnice odločanja v družbenih dilemah. Od samih začetkov se je v obravnavi družbenih dilem raziskovalo t.i. socialnost vrednotnih orientacij. Messick in McClintock sta jo že v letu Hardinove tematizacije tragedije skupnega opredelila kot stabilno osebno potezo, ki v različnih situacijah izraža preference glede razdelitve izkupička sebi in drugim (1968). Uveljavilo se je razlikovanje med altruistom, ki izbira možnosti, ki maksimirajo skupni izkupiček, individualistom sebičnežem, ki izbira možnosti, ki maksimirajo njegov izkupiček, in tekmovalnežem, ki izbira možnosti, ki mu prinašajo več kot drugim, pri čemer optimalnost individualnega izkupička ni bistvena (Baillet, Parks in Joireman, 2009: 534). Še enostavnejša je delitev na *proselfs* in *prosocials*. Tozadevne raziskave, denimo medkulturnih razlik, (laboratorijski)

² Za celovito razumevanje tega članka je nujno poznavanje našega članka o Iliadi.

eksperimenti in (ponazoritvene) igre so predmet stotin člankov. Poglavitno spoznanje je bržkone to, da sebičnost ali altruizem, ki vodita v defekcijo ali sodelovanje, nista kar dani postavki/vrednoti: variirata glede na celo vrsto dejavnikov, zato variirajo tudi raznovrstni izkupički skupin in posameznikov. Na temelju terenskih raziskovanj v različnih delih sveta je tako Elinor Ostrom zavrnila Hardinov pesimizem: ugotovila je, da so mnoge lokalne skupnosti zmožne takega upravljanja skupnega (*commons*), ki preprečuje tragedijo skupnega (Ostrom, 1990).

V korist razumevanju dilem v Odiseji je smiselno razložiti tudi razlikovanje med slabim in dobrim (strateškim) prokrastiniranjem, ki smo ga v razpravi o Iliadi le nakazali. Tematika se prvenstveno nanaša na znotrajosebne dileme kopičenja (Read, 2001: 1006–8). Brez težav pa jo razširimo na dejavnost množic, tudi na n-osebne dileme, na dileme jemanja in prispevanja. Slabo prokrastiniranje je »/.../ prostovoljno odlaganje nameravane in potrebne in/ali (osebno) pomembne aktivnosti, kljub pričakovanim negativnim posledicam« (Klingsieck, 2013: 26). Kot znotrajosebno dilemo si slabo prokrastiniranje lahko zamišljamo kot tak boj med posameznikovimi sebstvi (njih zaporedjem ali vzporedjem), v katerem kratkovidna (sebična) sebstva premagajo daljnovidna (altruistična) sebstva.³ Drugače rečeno: zdajšnje sebstvo (ali eno izmed zdajšnjih sebstev) dejavnost (stroške) bolj ali manj zavestno prelaga na kasnejša (druga) sebstva; s tem se celotnemu kolektivu sebstev nakopičijo veliki stroški. Read in Roelofsma (1999: 351) pišeta o znotrajosebnih simpatijah in antipatijah kot ekvivalentnih altruizma oz. sebičnosti v n-osebnih dilemah; in o internalijah kot ekvivalentnih eksterنالij.

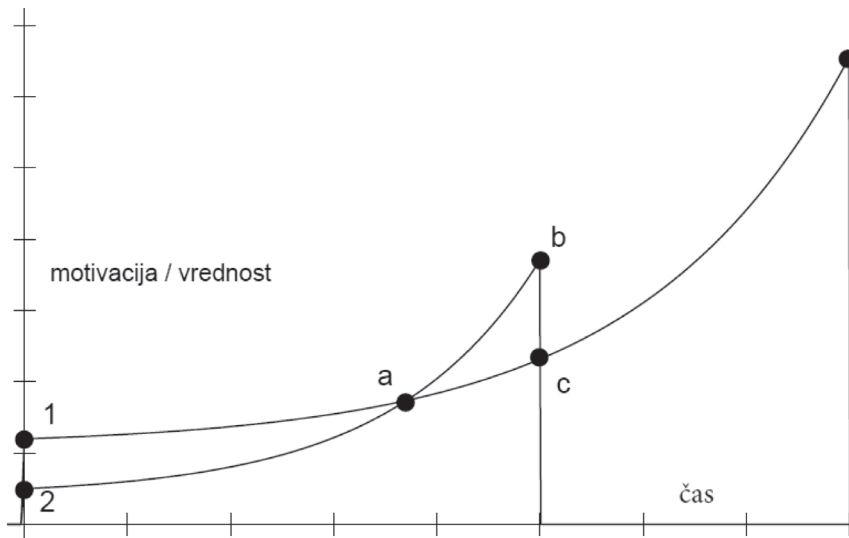
Pri prokrastiniranju je nujno upoštevati koncept hiperboličnega podcenjevanja, kakor se je razvil v okviru pikoekonomike. Nanaša se na opaženo tendenco: če sta človeku na voljo dve nagradi, manjvredna bližnja in večvredna oddaljenejša, bo ta v skušnjavi, da da prednost bližnji: ob približanju nižji nagradi se namreč sproži psihološki učinek hiperboličnega podcenjevanja oddaljenejše nagrade. Če si posameznika predstavljamo kot zaporedje motivacijskih stanj, kot je to predlagal Ainslie (1992), mu ob približanju prvi dosegljivi nagradi relativno upade motivacija za oddaljenejšo nagrado (glej graf 1). V okviru nevroekonomike se raziskuje možganske oz. kognitivne osnove pojava.

Slabo prokrastiniranje zahteva odlašanje, a ni enako odlašanju, saj lahko govorimo tudi o aktivnem, pozitivnem, dobrem oz. strateškem odlašanju

³ Read (2008: 6) meni, da ima obravnava posameznika kot družbe dolgo zgodovino; sega vsaj do Platona. Gre za metaforo, s katero priznavamo opažanje občutkov, da smo kot posamezniki pogosto v nesoglasju sami s sabo: kot da smo mnoga sebstva v isti koži. Razlikujemo lahko paralelni in sekvenčni sebstveni model: s prvim zajemamo napetosti med sočasnimi sebstvi (npr. v motivih), z drugim pa napetosti med zaporednimi sebstvi. Po Readu gre tu le za različen pogled na isti pojav.

(*strategic delay*) (Steel in Klingsieck, 2015) ali strateškem prokrastiniranju. Strateško prokrastiniranje spada med procese kognitivnega nadzora (samobvladovanja). Nanaša se na sposobnost odlaganja gratifikacije v korist doseganja končnega cilja (Logue, 1988). V odločanju med manjšo-bližnjo vs. večjo-kasnejšo nagrado igralec ne podleže učinku takojšnjosti (hiperboličnemu podcenjevanju). Dilemo reši v smeri višjega kolektivnega izkupička sebstev. Po Beranu so tega sposobne tudi nekatere nečloveške živali, npr. šimpanzi (Beran, 2015). V območje znotrajosebnih dilem te vrste je mogoče vključiti tudi tematiko prekrastiniranja – časovno preuranjenega delovanja, ki ravno tako škoduje (Rosenbaum et al., 2014); če trgatev opravimo že avgusta, je vino celo leto slabo.

Graf 1: PONAZORITEV HIPERBOLIČNEGA PODCENJEVANJA

Na začetku je jasno, da se vrednosti nagrad 1 in 2 razlikujeta; nagrada 1 je višja. Ko se časovno približamo nagradi 2, ki je bližja od nagrade 1, pridemo do točke indiferentnosti (a); obe nagradi sta subjektivno enake vrednosti. Ko je učinek hiperboličnega podcenjevanja na vrhuncu, se zdi vrednost nagrade 2 višja (b) od vrednosti nagrade 1 (c).

Vir: Prikaz je prirejen po Read in Roelofsma, 1999: 344.

Raziskovanje načinov preprečevanja slabega prokrastiniranja je do neke mere tudi raziskovanje načinov krepitve sposobnosti strateškega prokrastiniranja. Razlikuje se med zunanji in notranji rešitvami (prve nam naložijo drugi, druge si vsilimo sami); med vzporednimi in sekvenčnimi strategijami samonadzora; med sredstvi, kot so zaveze, roki (*deadline*), znotrajosebne grožnje, fizično omejevanje; samoonemogocanje v smislu raznih distrakcij, orfičnih rešitev itd. (Read in Roelofsma, 1999: 352–354).

Družbene dileme v Odiseji

Evidentiranje dilem smo opravili po istem kopitu kot v primeru Iliade. Proučili smo ep v Sovretovem prevodu (Homer, 1991). Izhajali smo iz opredelitve primera (dileme) kot vsakega razločljivega (literarnega) prizora, ki jasno izraža določeno vsebino (družbeno dilemo), ali se je očitno tiče. To pomeni, da so tudi ponovitve istega prizora, ki se v literarnem delu pojavljajo na različnih mestih, štete kot posamezni primeri.

Na ta način smo našli 76 primerov družbenih dilem.⁴ Prevladujejo znotrajosebne dileme, ki jih naštejemo 53. Te se v največji meri navezujejo na delovanje osrednjega junaka Odiseja, v manjši pa na Telemaha in Penelopo. Prevladuje dilema prokrastiniranja: ta se v kar 48 primerih pojavi kot strateško prokrastiniranje in le v nekaj primerih kot slabo prokrastiniranje. Izmed n-osebnih dilem prevladujejo dileme jemanja; med temi pa je nekaj hibridnih primerov – primerov, ko je ta dilema hkrati dilema prokrastiniranja. V nekaj primerih le-teh imamo opraviti z igralcem/ci, ki z jemanjem podlega/jo slabemu prokrastiniranju, in igralcem/ci, ki sočasno (s kljubovanjem jemanju) ne prokrastinira/jo.

Frekvenca neke dileme ni edino merilo njene pomembnosti. Zelo pomembni sta dve dilemi jemanja, ki določata osnovni zaplet in sporočilo epa. V prvi, okvirni dilemi, Odisejevi tovariši na poti domov jedo (jemljejo) živino, ki pripada bogu Heliosu, čeprav vedo, da tega ne bi smeli. Gre za omejen vir »brez prirasta«. Sebičneži, kot v kakšni hardinovski nočni mori, s svojim nedopustnim jemanjem izzovejo gnev višjih sil.⁵ Postopoma so pogubljeni: »po zlu šli so vsi v valeh šumečega morja« (19.277). Oškodovan je tudi Odisej, ki, altruistično misleč na skupno dobrobit, svari pred jemanjem in se ga vzdrži; njegova vrnitev se (tudi zato) zavleče v odisejado. Ta dilema se pojavi na samem začetku epa (1.1-10), na njegovem koncu (24.458-9) in večkrat vmes (npr. 17.473-4). Primerljivo pomembna dilema jemanja je ravnanje Penelopinih snubcev z Odisejevo lastnino. V njegovi odsotnosti postane tako rekoč vir odprtega dostopa; nikogar ni, ki bi branil red, jadikuje Telemah (2.55-59), kot da je bral Hardina. Ker snubci prekomerno jemljejo, pri tem so le nekateri relativno zadržani, lastnini (»hiši«) grozi skorajšnji propad, saj viri niso neizčrpani. Na koncu so vsi kaznovani. Tudi ta dilema se pojavi na začetku epa (1.55-59), na njegovem koncu (23.8-9) in večkrat vmes (npr. 14.91-2). Tu imamo na ravni celotnega epa opraviti

---

⁴ Spet moramo izraziti določeno rezervo do natančnosti: nekateri primeri so nas pustili v dilemi, ali spadajo v družbene dileme ali ne.

⁵ Nikjer v epu ni zapisano, koliko ljudi mora biti neposlušnih, da sledi kazen (gotovo je le, da ni potrebno, da so nekooperativni vsi). Zato dileme ne moremo pousem jasno opredeliti.

z značilnim podvajanjem motiva (pretiranega jemanja), z dubleto,⁶ ki jih je v epu na pretek. V zaključnem spevu sta obe izkušnji povzeti v (laično sociološki) nauk, da je prekomerno jemanje, ki ga narekuje »želodec«, kar moramo razumeti metaforično, razlog vsega zla.

Tudi ko gre za vrsto prokrastiniranja, število ne more biti edino merilo pomembnosti. Slaba prokrastiniranja, ki so redkejša, odločilno prispevajo k zamujanju na poti h končnemu cilju. Tudi ta motiv premore dubleto: v 9. spevu (9.39–61) se Odisejevi tovariši predolgo zadržujejo pri (takojšnjem) uživanju plena, ki so ga uplenili v mestu Ismaros. Odlašanje z odhodom, h kateremu je spodbujal daljnovidnejši Odisej, je kaznovano: napadeni so; več je ubitih. Nekaj vrstic dalje se problem ponovi. Pri Lotofagih se tovarišija navadi na »lotosa jelo čarovno« – zasvoji se; nezmožni notranjega nadzora spet odlašajo z odhodom. Odisej jih mora na silo spraviti na ladjo, kjer jih priveže k veslaškim klopem (9.90–102); s tem uveljavi zunanjo prisilno rešitev dileme.

Strateško prokrastiniranje se navezuje predvsem na delovanje Odiseja. Odisej pravzaprav premore vse drže. Tekom odisejade najprej tudi on večkrat podleže učinku takojšnjosti: nasproti čarom Kalipso (1.55–60, 7.259); na otoku kiklopa Polifema, kjer bi rad »vsaj videl hrusta« (9.224–230); na poti z ladjo, ko devet dni odlaša s spancem, nato pa usodno zaspi (10.28–34). Ob tem se postopoma utrdi v odpornosti do slabega prokrastiniranja in kmalu (neuspešno ali uspešno) mentorira druge glede strateškega prokrastiniranja. Poučuje in spodbuja ga boginja modrosti Atena. Odisej ima pred očmi jasen cilj: priti domov na Itako. Zavezanost cilju (*commitment strategy*) je v strokovni literaturi šteta za psihološki moment, ki omogoča premagovanje hiperboličnih podcenjevanj končnega cilja, ko se pojavijo vmesne skušnjave (gratifikacije). Ker je Odisej tega sposoben, v primerjavi s tovariši, pride domov. Ko dospe do Itake, je v tej držji že utrjen. Strateško prokrastinira sam in v dogovoru s Telemahom in sodelavci.⁷

Očitne so tozadevne razlike z Iliado. V Iliadi smo našli 66 primerov družbenih dilem, z opombo, da nismo zabeležili prav vseh dilem prispevanja, ki prevladujejo. V Iliadi, v primerjavi z Odisejo, prevladujejo dveosebne in večosebne dileme. Vidne pa so tudi nekatere podobnosti. Tudi Iliada premore okvirno dilemo, ki je prav tako dilema jemanja. Tudi tu je opaziti dubleto, če ne celo tripleto: jemanje, ki vznejevolji bogove (ugrabitev Hrisove hčerke)

⁶ Dublete kot Homerjevo pripovedno tehniko je najbolj detajlno raziskoval Bernard Fenik (1974); z izrazom se označuje različna ponavljanja (izrazov, stavkov, karakterjev), ki zaznamujejo oba epa.

⁷ Opredelitev primera, za katero smo se odločili, ima svoje dobre in slabe plati. Med slednjimi je tudi ta: iz evidence nam uidejo primeri dilem, ki nekako visijo v zraku, niso pa očitno izraženi: Odisejevo strateško prokrastiniranje se sooča z možnostjo izdaje. Ljudi, ki se jim postopoma razkriva, preveri. S tem ko se nekomu razkrije, mu namreč ponudi možnost za kalkulacijo, ali se mu nasproti Odiseju bolj splača kooperacija ali defekcija (izdaja). Drugače rečeno: gre za situacijo zapornikove dileme.

in jemanje ali dve, ki vznejevolji/ta človeka (ugrabitev Helene in Brizejde). Tudi Iliada premore znotrajosebne dileme, a so mnogo manj številne. Na Ahilovo nekooperativnost, ki je del dileme prispevanja, je mogoče gledati kot na strateško prokrastiniranje: z njim dokazuje svojo nepogrešljivost za Grke in uveljavlja pogajalsko moč nasproti Agamemnonu. Osrednjima junakoma, Ahilu in Odiseju, je tako skupno strateško prokrastiniranje, ki se ga naučita od drugih, zlasti od bogov. Ahil se premaguje, ko je pred njim nagrada – možnost kratkovidnega maščevanja Agamemnonu. Odisej se mora premagovati, ko ga izzovejo snubci – a svoje maščevanje odlaga.

Mimikrija kot izstopajoča značilnost Odiseje

Človeška mimikrija je po mnenju Gambette (2005) (sociološki) pojav *sui generis*, ki (glede na svojo veliko razširjenost) še nima zasluženega mesta v družboslovju. V lastni monografiji smo mimikrijo opredelili kot prevaro (v najširšem smislu) s posnemanjem (v najširšem smislu) (2007). V tem smislu je mogoče posnemati identitete, razne statuse, različna čustvena stanja, raznovrstna delovanja na vseh možnih področjih. Ključni elementi mimikrije so: mimik, kot tisti, ki vrši mimikretično akcijo (mimikrijo), tako da nekaj ali nekoga posnema; model, kot tisti ali tisto, kar je posnemano; operator, kot tisti, ki mu je posnemanje namenjeno; mimem, kot celota posnetka modela, ki ga mimik predoči operatorju; mimikretični in zatajeni signali, kot raznovrstne predočene ali zatajene (prikrite) dez/informacije, iz katerih sestoji mimem. Človeška mimikrija je lahko medvrstna, če je namenjena operatorju, ki je druge živalske vrste, in znotrajvrstna. Mimikrija je lahko naravnana na to, da operatorju (kot tudi modelu) škoduje ali koristi.

V Odiseji smo našli 175 primerov mimikrije. To pomeni, da je mimikrija pogostejša od dilem. Našli smo 88 primerov identitetne mimikrije, 78 primerov mimikrije namenov, 34 primerov mimikrije čustev in 22 primerov mimikrije védenja,⁸ če navedemo le najpogostejše vrste. V več primerih različne mimikrije sovpadajo: denimo identitetna mimikrija z mimikrijo namenov in čustev ali s statusno mimikrijo. Zato je število primerov po modelu večje od števila primerov mimikrije.

V vlogi mimika najpogosteje nastopajo Odisej in bogovi. Odisej se v tej vlogi znajde 77-krat; približno, saj nekaj primerov ni povsem jasnih. Telemah je mimik v 21 in Penelopa v 8 primerih. Mimikrijo premorejo tudi snubci – predvsem mimikrijo čustev in namenov. Bogovi ali njim podobna nadčloveška bitja kot mimiki nastopajo v 34 primerih.⁹ V večini njih je mimik

---

⁸ Praviloma je mimikrija védenja tudi del identitetne mimikrije. Mimik disimulira svoje védenje, da je, kar v resnici je. V tukajšnje štetje mimikrije védenja smo upoštevali le primere, ki niso del identitetne mimikrije.

⁹ Razlaga smisla takega delovanja bogov ni predmet tega članka, saj bi terjala preveč prostora.

Atena. Dvakrat je v tej vlogi omenjan Proteus (bitje, ki se lahko spremeni v karkoli), dvakrat sireni, enkrat je mimik nimfa, enkrat Leukotea, enkrat Hefajst, enkrat Hermes, enkrat Pozejdon, enkrat Zevs; en primer se nanaša na ugotovitev ljudi, da so se bogovi sposobni spremeniti v karkoli; pogojno je mimik enkrat tudi Skila. Atena oponaša naslednje modele: človeka Mentija, Mentorja, Telemaha, hčerko Dimanta, Penelopino sestro Iftimo, Alkinoonovo hčerko, Alkinoonovega glasnika, moškega, pastirja, človeka, ki moli (!), žensko in lastovko. Pri preštevanju vlog mimika je treba upoštevati, da v isti akciji lahko sodeluje več mimikov. Pogosto gre za par vodeči mimik – voden (so)mimik oz. načrtovalec – (so)izvajalec (Atena vs. Odisej ali Telemah; Odisej vs. Telemah). Natančen izračun vseh mimikov bi močno presegal število mimikretičnih akcij.

Mimike bi lahko delili na uspešne in neuspešne.¹⁰ Odisej je mojster mimikrije. Mojstril se je že poprej: v Iliadi in v zunajhomerskih obravnavah.¹¹ Medtem ko ga v raznih preoblecah v tej večini mentorira Atena, sam poučuje druge, zlasti Telemaha. Z zadovoljstvom ugotavlja, kako prebrisan je Telemah in kako (povsem samostojno) je tega večča Penelopa. Obvlada signale različnih vrst. V dialogu s Polifemom (9. spev), svinjarjem Eumaiom (15. spev), snubci (17. spev) in Penelopo (19. spev) blesti v uporabi verbalnih signalov. Laže tako, da ob tem pove tudi veliko resnic: »venec laži je napletel tako, podobnih resnici« (19.203). Obvlada tudi zatajevanje (verbalnih) signalov: ko denimo »prikrije resnico brzdaje gorečnost jezika« (13.254). Hvali svoje možgane v funkciji prevare (12.210-1). V soočenju s snubci in Penelopo briljira v uporabi vizualnih signalov: v smislu tajejanja identitete, družbenega statusa, izrazov resničnih čustev in namenov (»solze prikriva varljivo«; »kroteč togljivost v srcu«). Obvlada motoriko: taji fizično moč, udarja šibko, »da ne bi v snubcih zbudila se sumnja« (18.94). Izpostavimo le nekaj osebnih¹² modelov, ki jih oponaša: berača (tudi že v Troji); človeka, ki ne pozna Nausikae; ne-Odiseja (ki ne pozna Itake); človeka, ki mu je ime Nikdo, Odisejevega znanca in soborca; Krečana (zakaj le?!). Aitona, ki pozna Odiseja; v zadnji mimikretični akciji Odisej pred očetom Laertom igra Epierita, ki da je nekoč gostil Odiseja.

Tudi operatorji se delijo na uspešne in neuspešne. Telemah uide vsem pastem, ki mu jih nastavijo snubci. Ti ne uidejo nobeni, ki jim jo nastavi Odisej. Odiseju pa se uspe z nasmeškom izmakniti Atena (v podobi mladega

¹⁰ Tudi uspešna mimikrija lahko vodi v slabe posledice za mimika. Odisej je uspešen v mimikretični akciji proti kiklopu Polifemu. Pri tem velikana oslepi. Toda temu sledi maščevanje Polifemovega očeta boga Pozejdona, ki Odiseju nato »zastavlja pot do zemlje očetne« (1.68-9; 1.75).

¹¹ Izpostavimo igranje norosti: v le deloma ohranjenem epu Ciprčan (Cypria), ki je sicer mlajšega datuma kot Odiseja, a pripoveduje o času pred Iliado, se Odisej brani odhoda v trojansko vojno tako, da igra norost.

¹² S tem mislimo na posnemanja oseb (kot modelov mimikretične akcije).

pastirja; 13.222), ko ji laže, da ni Odisej (13.256–286). Prepoznata ga tudi pes in starka. Mimemi so enostavni in kompleksni. S kompleksnejšimi mimemi imamo opraviti predvsem v primerih, v katerih je mimikov več: ko se npr. množi število mimikov, ki pod vodstvom Odiseja pripravljajo pobjo. Kompleksen je mimem, ki služi ustvarjanju vtisa, da se na kraju poboja ni zgodil pobjo; praznovala naj bi se svatba. Ponavljajo se značilne ekspresije, ki nakazujejo razliko med videzom in resničnostjo kot bistvom mimikrije: »srce«, »notrina« je prostor, kjer se skriva resnica glede namenov, čustev. Tudi tu so bile opažene številne dublete: opisu enega primera mimikrije v spevu sledi opis drugega primerljivega primera mimikretične akcije (glej Preglednico 1).

Poučna je kratka primerjava z Iliado: v Iliadi smo našli 38 primerov mimikrije. Prevladuje identitetna mimikrija bogov oz. boginj, ki so mimiki v 23 primerih. Operator je človek ali drug bog/boginja, med njimi celo Zevs. Ko gre za ljudi, med mimikretičnimi akcijami prevladujejo skrivanja (očitanja tega). Vojaku je očitano, da se med bojem »hulji« (dela nevidnega), z namenom, da ne bi bil izpostavljen nevarnosti. Ko Paris zagleda Agamemnona, se »potuhne v krdelo drugov, da smrti uide« (3.32). Najpomembnejša človeška mimikretična akcija¹³ je identitetna mimikrija Patrokla, ki na bojnem polju igra Ahila, s tem ko uporabi njegovo opravo (9.794–799). Ahil je soglašajoči model,¹⁴ ker soglašja, da ga Patrokel posnema (16.64). Trik učinkuje, saj Trojanci (operatorji) res mislijo, da imajo opraviti z Ahilom (16.278). Ravno dejstvo, da je Patrokel pri tem ubit, pa sproži preobrat: Ahil se pobota z Agamemnom, konča z defekcijo in se odpravi v boj. Mimikrija je tudi pomemben element spopada med Hektorjem in Ahilom. Hektorja k zaključnemu boju spodbudi Atena, ki privzame videz njegovega brata Deifoba (22.390-1).

Preglednica 1: KLJUČNE IN ZNAČILNE DRUŽBENE DILEME IN MIMIKRIJE

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
1	A – I Zborovanje bogov. Atena pri Telemahu. 1-10	Odisejevi tovariši (»norci slepi«) so pomrli, ker so se pregrešili proti bogu Heliosu – pojedli so njegovo goved.	Dilema jemanja; tragedija skupnega.
2	96-105	Boginja Atena v preobleki človeka Mentija obišče Itako, dom Odiseja in nagovori Telemaha.	Identitetna mimikrija.

¹³ Prevara s trojanskim konjem je sicer del vojne, ki jo opisuje Iliada, ni pa navedena oz. opisana v Iliadi.

¹⁴ To pomeni, da Ahil ni tako zelo drugačen od Odiseja, kot si domišlja; Odiseja namreč obtožuje laganja (9.312-3).

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
3	B – II Zborovanje Itačanov. Telemah odrine na pot. 55–59	Telemah ugotavlja, da hiši grozi poguba zaradi potratnih snubcev: nikogar ni, ki bi branil red.	Dilema jemanja. Avtoriteta (Odisej) bi regulirala jemanje v pravi meri.
4	89–106	Penelopa že tri leta vleče za nos snubce s tkanjem prta, ki ga ponoči para.	Strateško prokrastiniranje. Mimikrija namenov.
5	267–268	Atena nastopi v podobi Mentorja, Odisejevega znanca.	Identitetna mimikrija.
6	326–330	Snubce je strah, da gre Telemah na pot zato, da bi si nabavil strup, ki bi jim ga vmešal v vino.	Mimikrija namenov.
7	Γ – III Dogodki v Pilosu. 54–62	Atena v podobi človeka sodeluje pri molitvi. Ob tem »vse uravnava sama«.	Identitetna mimikrija in mimikrija zmožnosti.
8	Δ – IV Dogodki v Lakedaimonu. 240– 244–249; 256	Odisej igra berača, sužnja (že) v Troji: »Nekega dne s korobačem se sam grdo je udelal, bedne si cunje ovesil in prav kot suženj prikradel v mesto sovražnih se mož, slovito po cestah širokih.«	Identitetna mimikrija in mimikrija namenov.
9	271–273	Trojanski konj. Omemba.	Mimikrija namenov.
10	274–289	O tem, kako Helena obhodi trojanskega konja in posnema glasove žena Grkov, da bi jih razkrinkala: »njihovih žen govorico posnemala z lažnim si glasom«.	Identitetna mimikrija. Zvočni signali.
11	435–440; 450–453; 455–458	Nimfa, hči Proteusa, prinese kože štirih tjulnjev; Grki, oblečeni v tjulnje kože, ukanijo njenega očeta.	Identitetna mimikrija.
12	529–535	Ajgist pripravi lažni slavnostni sprejem za Agamemnona. Po obedu ga ubije.	Mimikrija (namenov) s počastitvijo.
13	E – V Votlina Kalipse. Odisejev splav. 116–191	Kalipso se zgrozi, ko sliši, da Zevs od nje zahteva, da (po sedmih letih) odslovi Odiseja. Odiseju reče, da ga odslavlja iz sočutja.	Mimikrija čustev.
14	Θ – VIII Odisej – Alikinoov gost. Gimnične tekme. 266–307	Ljubezenska zgodba o Aresu in (Hefajstovi) Kipridi, ki se ljubita v Hefajstovi hiši. Ko to izve Hefajst, jima nastavi past. Pretvarja se, da gre v Lemnos.	Mimikrija vedenja in namenov. Strateško prokrastiniranje.
15	492–520	Pevec poje o lesenem konju, ki ga izdelal Epeios z Ateno. Na videz so pluli domov »zapalivši šotore za sabo« (501).	Mimikrija namenov (dubleta s prejšnjim primerom).

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
16	I – IX Odisej pripoveduje. Kiklopi. 39–61	Odisej o tem, da so opleni mesto Ismaros. Njegovi tovariši so se kljub svarilom, naj gredo na pot, predolgo zadrževali pri uživanju plena. Nato so bili napadeni.	Slabo prokrastiniranje.
17	90–102	Odisej in tovariši se zadržujejo pri Lotofagih, ko bi morali kreniti. Zasvojeni so s hrano (lotsa jelo čarovno). Moral jih je na silo spraviti na ladjo in privezati!	Slabo prokrastiniranje. Rešitev z zunanjo prisilo. Dubleta s prejšnjim primerom.
18	224–230	Odiseja tovariši prosijo, da gredo čimprej na morje, on pa odlaša: »hotel sem videti hrusta; morda bo celo me pogostil«.	Slabo prokrastiniranje.
19	345–350; 360	Odisej Polifemu ponuja vino, kot da gre za darilo. A ga želi opiti.	Mimikrija čustev in namenov.
20	364–367; 405–414	Odisej zataji svoje ime. Reče, da se imenuje Nikdo. »Nikdo je moje ime.« (366) To se izkaže za načrtovano. Ko oslepljeni Polifem kliče na pomoč, reče, da ga Nikdo ne ubija ... Nato Kiklopi odidejo.	Identitetna mimikrija. Verbalni signali.
21	K – X Pri Aiolu in Laistrygonih. Kirka. 28–34	Odisej na poti z ladjo devet dni ni spal; v ključnem trenutku je od preutrujenosti zaspal.	Slabo prokrastiniranje.
22	37–47	Odisejevi tovariši se čutijo oškodovane, ko gre za plen: da si je on vzel preveč. Pogledajo, kaj vse je v mehu, ki ga je Aiolos dal Odiseju. Iz meha so ušli vetrovi.	Dilema jemanja. Občutki delitvene nepravčnosti.
23	Λ – XI V kraljestvu senc. 240–252	Pozejdon v podobi Enipeusa seksa z njegovo ljubico, Tiro, ženo Kretea.	Identitetna mimikrija.
24	266–270	Odisej v podzemlju vidi Alkmeno, ženo Amfitriona, ki je otroka spočela z Zevsom.	Identitetna mimikrija. Dubleta s prejšnjim primerom.
25	M – XII Sireni. Skila in Karibda. Heliova goved. 39–55; 158–164; 177–191–200	Kirka o sirenah: s sladkim glasom obljubljata modrost. Odisej vsem z voskom zalepi ušesa, sam se da zvezati.	Reševanje dileme jemanja in prokrastiniranja z (samo)onemogočanjem. Mimikrija namenov.
26	73–110	Kirka pove o Skili in Karibdi; prva laja kot kužek, »sama pa vendar je grozna pošast«.	Konvencionalna dilema; element mimikrije.

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
27	271–276; 278; 320–323; 339–344; 374–381; 384–388	Odisej svojim ukaže, da pustijo živino ljudoljubnega Helija pri miru, saj sta ga posvarila videc in Kirka (vedo za posledice). »A njim skrepenelo srce je v prsiah.« (277) Eurilohos se upre, ko zmanjka zalog, in Odisej spi. Helij izve, kaj se je zgodilo, in pri Zevsu zahteva maščevanje.	Dilema jemanja.
28	N – XIII Slovo od Fajakov. Prihod na Itako. 397–403; 429–438	Atena prelevi Odiseja v berača. »Naj te samo prelevim ...«	Identitetna mimikrija. Vizualni signali. Vodeči in vodeni mimik.
29	Ξ – XIV Odisej se snide z Evmajem. 199–360	Odisej se pretvarja, da je s Krete. Pravi, da je slišal za Odiseja (321).	Identitetna mimikrija. Verbalni signali.
30	273; 274–277	Odisej Telemahu pove, da bo prišel v mesto »spet v podobi berača in bedno slabotnega starca«. Če ga bodo snubci žalili, naj se brzda! »Miren ostani!«	Identitetna, statusna in mimikrija namenov. Odisej je vodeči mimik. Strateško prokrastiniranje.
31	299–303	Odisej Telemahu zabiča, naj nikomur ne pove, da je on Odisej – niti Penelopi: smisel tega je tudi v tem, da preverita zvestobo služabnikov.	Mimikrija identitete, namenov. Strateško prokrastiniranje.
32	P – XVII Telemah se vrne na Itako. 5–15; 16–25	Telemah pastirju pove, da gre v mesto; pravega namena ne pove. Odisej doda, da bo šel v mesto, ker se tam bolje berači; ne pove za pravi namen.	Mimikrija namenov v paru. Strateško prokrastiniranje.
33	65–66	O hinavščini snubcev: »sila sladki so, a v srcih pleto hudobne naklepe«.	Mimikrija čustev in namenov.
34	235–238	Melantij Odiseja brčne, a se ta zadrži: »Odisej pa tehtaje premišlja, naj li skoči za njim in s krepelcem utrne mu dušo, ali naj dvigne od tal in trešči ga z glavo na zemljo. Vendar mirno potrpi.«	Identitetna mimikrija, mimikrija čustev in namenov. Strateško prokrastiniranje.
35	300–303; 526–527	Odiseja (po vonju) prepozna ostareli pes Argos. Odisej pa se pred svinjarjem pretvarja, da psa ne pozna.	Identitetna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
36	336–338	Opis Odiseja berača, ko ta vstopi v dom: »/.../ bedna podoba berača, ki sključen pod težo starosti, s palico v roki krevsá«.	Identitetna in statusna mimikrija

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
37	462–466	Antinoos v Odiseja vrže podnožnik. Odisej se obvlada – »z glavo potrese molče, a v srcu naklepa pogibel«.	Večvrstna mimikrija in strateško prokrastiniranje.
38	489–491	Telemah se obvlada in taji namene – enaki izrazi kot pri Odiseju – z glavo potrese molče, a v sebi napleta pogibel.	Večvrstna mimikrija in strateško prokrastiniranje. Dubleta s prejšnjim primerom.
39	Σ – XVIII Odisej se mečuje z Irom. 90–94	Odisej razmišlja, kako naj obračuna z Irom, da ne bo vzbujal suma: udarjal bo šibko.	Igranje nemoči kot mimikrija. Strateško prokrastiniranje glede identitete.
40	356–399	Evrimah Odiseja povabi, naj mu bo za hlapca. Ta ga zavrne in razjezi. Ko ga Evrimah napade, se vzdrži razkritja in odgovora s silo.	Identitetna mimikrija, mimikrija zmožnosti. Strateško prokrastiniranje.
41	T – XIX Odisej pri Penelopi. Umivanje nog. 4–13	Odisej Telemahu reče, naj skrije orožje, in predlaga dva izgovora (ker mu škoduje dim; da se ne bi v pijanosti snubci stepli in pobili).	Mimikrija namenov. Igranje dobrohotnosti.
42	165–203	Penelopa sprašuje, kdo je. Odisej še taji. Ponovi, da je s Krete (!), da mu je ime Aiton in da je videl Odiseja (185-6): »Venec laži je napletel tako, podobnih resnici« (203).	Identitetna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
43	210–212	Odisej zadržuje čustva: »vendar stoje mu oči v vekah trdo kot železo ali ko rog strmo: solze prikriva varljivo« (211-2).	Čustvena mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
44	Y – XX Pred pobojem snubcev. 5–24	Odisej se sprašuje, ali naj dekle, ki se družijo s snubci, pobije takoj ali kasneje. Se zadrži: »zdrži še malo srce« (18).	Strateško prokrastiniranje.
45	173–184	Melantij, kozji nadzornik, ponovno izziva Odiseja. A se ta spet zadrži: »Tiho le strese z glavo, snuje pogubo v notrini.«	Strateško prokrastiniranje. Mimikrija identitete in namenov.
46	262	Telemah Odiseja v javnosti še naprej ogovarja s »tujec«.	Identitetna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
47	300–301	Odiseja izzove Ktesip; izogne se leteči goveji nogi – pri tem pa »smeje se v srcu«.	Večvrstna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
48	Φ – XXI Tekma z lokom. 101–109	Telemah vodi tekmo z lokom: svoje navdušenje nad domislekom Penelope pripiše temu, da mu je Zevs vzel pamet (102).	Mimikrija čustev.

	Odiseja – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. vrsta mimikrije
49	125–133	Telemah bi v četrto najbrž napel lok, a mu Odisej da znak, naj tega ne stori – in odneha (129). Imenuje se za slabiča, mehkužnika (131).	Mimikrija (zmožnosti) nemoči. Strateško prokrastiniranje.
50	428–429	Odisej uporabi evfemizem: večerja in zabava za načrtovani pobjo snubcev.	Mimikrija namenov. Verbalni signali.
51	X – XXII Pobjo snubcev. 5–7; 31–33	Še en Odisejev evfemizem, ko zadene Antinoosa; snubci mislijo, da je šlo za naključje.	Mimikrija namenov. Zadnje strateško prokrastiniranje nasproti snubcem.
52	Ψ – XXIII. Penelopa spozna Odiseja. 135–138; 148–151	Odisej ugotovi, da so v nevarnosti, ker so pobili toliko veljakov: hiša naj ustvari vtis, da obhajajo svatbo. Igrajo in plešejo. Mimoidoči imajo vtis, da gre za svatbo. (148–151)	Mimikrija.
53	Ω – XXIV Drugi spev mrtvih. Spravna pogodba. 128–145; 149	Umrlj snubec Amfimedont o Penelopini ukani s tkanjem: ravno, ko jo razkrijejo in prisilijo, da prt dokonča, se vrne Odisej.	Strateško prokrastiniranje. Mimikrija čustev oz. namenov.
54	153–161; 162–163	Nadaljuje s skrivnimi načrti Odiseja in Telemaha, z Odisejevo našemljenostjo v berača. Bil je nespoznaven in potrpežljiv (162–3), »kroteč togljivost v srcu«.	Večvrstna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.
55	235–279; 303–314	Odisej pred očetom Laertom. Ne da se mu takoj spoznati. Dela se, da ne ve, kje je (259); ali je to res Itaka? Ime da mu je Eperit; pravi, da je nekje gostil Odiseja.	Identitetna mimikrija. Strateško prokrastiniranje.

Vir: lastni prikaz na osnovi Sovretovega prevoda Odiseje.

Sovpadanja strateškega prokrastiniranja in mimikrije

Načeloma se lahko vsak tip družbene dileme v realnih življenjskih situacijah prepleta z neko vrsto mimikrije. Človek lahko v situaciji, ki je družbena dilema, prikriva (disimulira) svojo defekcijo ali kooperacijo, kot lahko eno ali drugo igra (simulira); to je hkrati tudi igranje različnih vrednotnih orientacij. V dilemah prispevanja so defekcije na način mimikrije lahko utaja davščin,¹⁵ raznovrstno drugo zastojkarstvo (npr. *social loafing*, *shirking* na delovnem mestu): z ustreznimi signali se vzbujajo vtis, da sodeluješ, ko ni

¹⁵ Plačevanje davščin je družbena dilema, ker sta si v konfliktu kratkoročni interes posameznika, da plača čim manj in dolgoročni interes družbe, da z zbiranjem davkov vzdržuje dejavnosti, ki so v javnem interesu. *Mimogrede: Odisej je bil tekom svoje kariere tudi izterjevalec dolgov* (21.16–21).

tako. V dilemah jemanja je mimikrija lahko navzoča tako, da se delaš, da ne jemlješ, a skrivoma jemlješ; ko npr. družba s prepovedjo brani neki omejen vir, da bi preprečila tragedijo skupnega. Isto je možno v vseh dveosebnih dilemah. V situacijah, ki so družbene dileme, je mogoče igrati tudi take ali drugačne občutke (ne/pravičnosti) v zvezi z delitvijo izkupičkov.

Odiseja premore 53 primerov sovpadanja družbenih dilem in mimikrije. To pomeni, da v istem primeru/prizoru prepoznamo neko družbeno dilemo in mimikrijo. Gre predvsem za sovpadanje strateškega prokrastiniranja in mimikrije, ki jih naštejemo 49. Sovpadanja moramo razlikovati od zaporedij, o katerih govorimo takrat, ko dilemi sledi mimikrija ali obratno.

Prokrastiniranje in mimikrija sta dvoje različnih in neodvisnih delovanj. Lahko pa se mimikrija pojavlja skupaj s prokrastiniranjem – s slabim ali strateškim. Na različne načine. Če šolar odlaša z učenjem, staršem pa s predodčenjem ustreznih signalov vzbuja vtis, da se uči, je to sovpadanje mimikrije in slabega prokrastiniranja. Če igralec drugega igralca z mimikrijo zavaja k slabemu prokrastiniranju, je to sovpadanje teh pojavov. Če mimikrija služi zavestnemu in koristnemu odlaganju neke akcije na primeren čas, je to sovpadanje mimikrije in strateškega prokrastiniranja. S tem tovrstne možnosti niso izčrpane.

Ko v Odiseji opažamo sovpadanje mimikrije in strateškega prokrastiniranja, gre za kognitivno kompleksna delovanja, ki so na visoki ravni zavestnosti; igralec ve, da igra (vrši mimikrijo), in igralec ve, da odlaša in zakaj odlaša. Nanašajo se predvsem na delovanja treh oseb na Itaki: na Odisejevo prokrastiniranje z maščevanjem (pobojem snubcev) na način, da di/simulira svoje identiteto, družbeni status, fizično moč, namene, čustva, vednost. Na Penelopino prokrastiniranje možitve z enim izmed snubcev (2.89–106; 13.379–381; 19.137–165; 24. 128–145) z di/simuliranjem namenov in čustev (Penelopa snubcem obeta, da bo enega izmed njih izbrala za moža, ko bo dotkala prt; toda medtem ko ga tri leta podnevi tke, ga ponoči para). Na Telemahovo prokrastiniranje maščevalnega delovanja v sodelovanju z Odisejem (potem ko se mu ta razkrije) tako, da di/simulira svoje namene, čustva in vedenje, da je berač dejansko Odisej.

Najdaljši niz primerov tovrstnega sovpadanja uspe Odiseju. Na Itako pride preizkušen v obeh veččinah. Ko *inkognito* stopi na domača tla, mu Atena v 13. spevu svetuje, naj se premaguje: »A ti premaguj se, četudi po sili! Molče trpi in prenašaj.« (13.307–310). Hkrati ga prelevi v berača (13.397–403; 13.429–438). V 16. spevu se da prepoznati Telemahu. Vzpostavi se par Odisej – Telemah (16. 273–277), ki usklajeno vrši mimikrijo in strateško prokrastinira. Kar je Odiseju poprej svetovala Atena, zdaj Odisej narekuje Telemahu (»Miren ostani!« 16.277). Večkrat je izzvan v fizični spopad. Če bi se odzval napačno, bi razkril svojo identiteto. S tem bi bilo nemogoče doseči končni cilj, katerega uresničitev je bila odvisna od vrste predpriprav

in upoštevanja stroge časovnice. Zadrževati se mora tudi glede razkritja Penelopi; najtežje, ko ta stopi predenj (»vendar stoje mu oči v vekah trdo kot železo /.../ solze prikriva varljivo« (19.211–3)). Če bi se ji razkril prezgodaj, bi ogrozil načrtovano. Do samega konca kljubuje dolgemu zaporedju izzivov k prekrastiniranju in hiperboličnemu podcenjevanju. Še zmaga nad snubci ni razlog za sprostitev: vedoč, da jim grozi nevarnost s strani njihovih sorodnikov, Odisej svojim zaukaže, naj vzbudijo vtis, da praznujejo poroko. Odlašanje z razkritjem očetu Laertu v zadnjem spevu ni več v tej funkciji. Zdi se, da se mojster strateškega prokrastiniranja in mimikrije le še malo pozabava.

Prevladujoč tip sovpadanja strateškega prokrastiniranja (kot družbene dileme) in mimikrije je primerno opredeliti kot odnos soodvisnosti. V dani situaciji ni mogoče strateško prokrastinirati brez mimikrije. Mimikretična akcija pa bi se kot taka končala, brž ko bi igralec opustil premočrtnost v prokrastiniranju.

Tudi Iliada premore nekaj primerov te vrste. Večinoma gre za sovpadanje med dilemo prispevanja in mimikrijo: ko npr. skrivanje na bojnem polju (kot mimikrija) sovpada z defekcijo v dilemi prispevanja (2.391–4; 3.30–32, 36; 4.370–1; 5.475–6; 5.634). Ko bogovi, spodbujajoč druge k sodelovanju (prispevanju) v boju, nastopajo v preobleki nekega človeka: Pozejdon v podobi človeka Kalhasa na strani Ahajcev zarohni: »zato zbudite si v srcih čut sramu in poštenja« (13.232). Tudi Atena, »Foiniksu v rasti podobna in glas posnemaje mu gromni«, deluje na strani Grkov (17.555); medtem je na drugi strani v človeški preobleki Apolon (17.582). Ahilova defekcija je kot del dileme prispevanja na videz (na način identitetne mimikrije in z gledišča Trojancev) prekinjena, s tem ko v njegovi opravi na bojno polje stopi Patrokel. Drugače rečeno: Ahil na videz (že) sodeluje, ko dejansko še vedno prokrastinira s sodelovanjem. Atena v preobleki njegovega brata Deifoba poseže v Hektorjevo odločanje, ko je ta v situaciji zapornikove dileme nasproti Ahilu.

Izbrani primeri: Z glavo potrese molče, a v srcu naklepa pogubo

1. (Preglednica 14) Bog Helios pove bogu kovaču Hefajstu, da ga žena Kiprida vara z Aresom. Hefajst se pretvarja, da gre v Lemnos (»šel je na videz v Lemnos«), a jima nastavi past (266–307). Gre za mimikrijo namenov z navideznim odhodom. V tem, da se Hefajst ne maščuje takoj, ampak z zamikom, ki omogoča pridobitev dokazov, je tudi strateško prokrastiniranje. V istem spevu najdemo dubleto: povedano je, kako so Ahajci v okviru (mimikretične) akcije s trojanskim konjem na videz pluli domov »zapalivši šotore za sabo« (492–520). Navidezno potuje tudi Hera v Iliadi, ko pravi, da gre k Okeanu in Tetii (14.300).

2. (Preglednica 19) Odisej kiklopu Polifemu ponudi vino, kot da gre za dobronamerni dar (9.345–350, 360). V resnici ga želi opiti. Gre za mimikrijo namenov in čustev, ki jo je terjala situacija, v kateri sta se Odisej in družina znašla zaradi Odisejevega slabega prokrastiniranja (Preglednica 18). Tu gre zato za zaporedje in ne za sovpadanje. Motiv strateške velikodušnosti ima številne druge primere in nekaj dublet znotraj istega speva. Trojanski konj je videti kot darilo, a ni (4.271–3, 8.492–520; 10.323–532). Agamemnon je umorjen, potem ko je povabljen na slavnostni sprejem (4.529–535; 10.405–415, 434, 441–456; 24.199–200). Iftios je ubit kot gost (21.22–29). Med mimikrične akcije, v katerih je izražena mimikova skrb za dobrobit operatorja, spada tudi Odisejev nasvet Telemahu, kaj naj navede snubcem kot razlog za skrivanje orožja (16.281–303; 19.4–13): to naj bi bilo v njihovo dobro.

3. (Preglednica 21) Odisej in tovariši so na poti domov. Nezaupljivi Odisej devet dni in noči zdržema krmari ladjo, ne da bi zaspal. Deseti dan ugledajo rodno grudo. A Odisej v ključnem trenutku neprebudljivo zaspi (28–34). Njegovi tovariši so se čutili opeharjene, kar zadeva vojni plen in popotna darila (Preglednica 22). Odisej naj bi si vzel oz. dobil preveč. Njegov spanec so izkoristili za to, da so pogledali, kaj je v mehu, ki mu ga je bil dal Aiolos. Iz meha so ušli vetrovi (37–47), zato jih je odneslo na odprto morje.¹⁶ Z odlašanjem spanja (počitka) se je nakopičil tolikšen dolg, da je šlo vse po zlu. Kar izgubimo postopoma s slabim prokrastiniranjem, včasih ni mogoče nadomestiti. Lahko bi dejali, da je bil Odisej žrtev izgorevanja na delovnem mestu.

4. (Preglednica 23) Pozejdon v podobi Enipeusa spolno občuje z Enipeusovo ljubico Tiro, ženo Kretea (240–252). Nato Odisej v podzemlju vidi Alkmeno, ženo Amfitriona, ki je otroka spočela z Zevsom (266–270), misleč, da občuje z Amfitrionom. Tu imamo opraviti z dubleto identitetne mimikrije, ki zadeva ljubezen oz. spolnost. V prvem in drugem primeru bog privzame podobo človeka (moškega), da spolno občuje z žensko, ki ga s tem moškimi zamenjuje. Drugi primer je kasneje dobil več različic literarnih obdelav (Plavt, Molière, von Kleist). Podobne primere najdemo tudi v drugih mitologijah (hinduizem,¹⁷ krščanstvo). Možne razlage bi terjale celoten članek. V nekaterih različicah gre za motiv (prevare), ki je zaposloval domišljijo od doma odsotnih vojakov v zvezi z njihovimi ženami. V duhu moške hipokrizije patriarhalnih časov, si take skrbi dela tudi Odisej, ki je sicer lep čas prokrastiniral s Kalipso.¹⁸

¹⁶ Mit ima očitno tudi družbeno konservativno sporočilo, da se podrejeni nasproti aristokratu ne smejo vtikati v vprašanja delitve. Vendar ta vidik ni predmet naše obravnave.

¹⁷ Sem spada hindujska pripoved o (ženi) Ahalji, (možu) Gotami in (bogu) Indri, kot je zapisana v Ramajani.

¹⁸ Še očitnejša je ta hipokrizija, če pomislimo na seksualne motive vojaške odprave nad Trojo, ki jih omenjamo v besedilu o Iliadi (Smrke, 2020).

5. (Preglednica 25) Odisej in tovariši se znajdejo na dosegu pesmi siren. Njuna pesem, ki obljublja modrost, vedno sproži učinek takojšnjosti. Toda Odisej se da po nasvetu Kirke zvezati (rešitev dileme z onemogočanjem), drugim pa zamaši ušesa. Prizor je širše pripoznan kot vzorčen (literarno-mitološki) primer (obvladovanja) učinka hiperboličnega podcenjevanja. Ainslie teorijo hiperboličnega podcenjevanja ponazarja ravno s tem primerom: »Odisej, ki sliši sireni, je sovražnik Odiseja, ki je odločen priti domov« (Ainslie, 2001: 62; o tem tudi Jon Elster, 1979; Streich in Levy, 2007: 213–4, Read, 2008). Ker so obljube siren sladke in prazne, lažne (»v kupih ležijo okoli mož gnijočih kosti« (12.45–6)), gre tu tudi za (njuno) mimikrijo namenov oz. čustev. Mimikrija služi krepitvi učinka hiperboličnega podcenjevanja.

6. (Preglednica 34) Odisej je kot berač na poti v mesto, »sključen pod težo starosti«. Kozji pastir Melantij ga brcne in izzove, a se »berač« zadrži: »Odisej pa tehtaje premišlja, naj li skoči za njim in s krepelcem utrne mu dušo, ali naj dvigne od tal in trešči ga z glavo na zemljo. Vendar mirno potrpi.« (235–238). Podobno obvlada še več takih preizkušenj: ko Antinoos vanj vrže podnožnik – »z glavo potrese molče, a v srcu naklepa pogibel« (17. 462–6); ko se bojuje z Irom (18.90–94); ko ga ponovno izzove Melantij (20.173–184); ko ga izzove Ktesipo (20.300–1). Odisej tu taji svojo identiteto, čustva, namene, sposobnosti (ko igra nemoč ali manjšo moč od dejanske), saj še ni pravi čas, da bi se razkril. Kljubuje prekrastiniranju in hiperboličnemu podcenjevanju poglobitnega cilja. To je tudi niz primerov strateškega prokrastiniranja: če bi klonil pred izzivi, bi se razkril, ko še ni bilo postrojeno vse potrebno, da bi se lahko uspešno kosal s snubci.

Sklepi

Kakor Odisejevi popotni tovariši v prizoru, ko so gluhi za pesem siren, smo se držali začrtane poti: proučevanja pojavnosti družbenih dilem in mimikrije v antičnem epu; drugih vprašanj nismo odpirali, naj so bila še tako vabljiva. S kakšnim izplenom?

(1.) Glede družbenih dilem v Odiseji v strokovni literaturi ne manjka analitičnih obravnav posamičnih primerov ali tematskih sklopov. Z evidentiranjem vseh primerov (kot smo jih opredelili), smo želeli ugotoviti, kateri tip prevladuje in kaj nam pove primerjava z Iliado. Ugotovljene temeljne razlike v pojavnosti različnih tipov dilem (dileme prispevanja vs. znotrajosebne dileme) so povezane z razliko v naravi dejavnosti in (s tem povezano) strukturo igralcev v epih: na eni strani je vojskovanje dveh vojska, na drugi strani je potovanje skupine oz. posameznika in njegovo delovanje na domu.

Proučevanje družbenih dilem v staroveškem literarnem delu ni brez navezav na sodobnost. Okvirni dilemi jemanja, ki ju igralci (Odisejevi sodrugi

in snubci) rešujejo napačno, nas spomnita na grozečo tragedijo skupnega v globalni ekološki krizi. Živimo v senci grožnje, da si uničimo dom, imovino, dednino, kot je to grozilo Heliosovemu otoku in Odisejevemu domu. Thunbergova trdi, da »naša hiša gori«. Bolj kot kadarkoli v človeški zgodovini je očitno, da smo vsi igralci v različnih dilemah jemanja in prispevanja in da nas vse bolj občutno zadevajo skupni seštevki naših ne/delovanj. Kakor je Odisej obupoval nad slepoto norcev, ki brezglavo jemljejo, ker jih k temu vodi usodni želodec (pohlep), tako danes okoljsko tankovestni posamezniki in organizacije družbeno kratkovidnost očitajo sebičnim globalnim in lokalnim igralcem.

Številni avtorji, ki se ukvarjajo z družbenimi dilemami, okoljsko krizo (segrevanje ozračja) razlagajo kot (n-osebno) zapornikovo dilemo (npr. Soroos, 1994), nekateri celo kot piščančevo (zajčevo) dilemo (npr. Ward, 1993: 203) in nekateri kot hibridno dilemo, ki združuje več tipov dilem (Van Lange et al, 2014: 126). Mnogi igralci (države), ki (zastojkarsko) uživajo koristi tistih, ki sodelujejo (omejujejo emisije toplogrednih plinov), vztrajajo pri kratkovidni nekooperativni izbiri (4,1), ko je vse bolj očitno, da to vodi v nižji skupni izkupiček. Daljnovidnejši merijo na sodelovalnost v tozadevnih mednarodnih sporazumih in na višji skupni izkupiček (3,3). Po piščančevi (zajčji) dilemi poglavitni sebični igralci globalni voz poganjajo celo v smeri pogubne »rešitve« (1,1). Za vse to v moderni dobi ne iščemo mitoloških razlag. Ob človeštvu je dejavnik Sonce, ne bog Helios. V refleksivni moderni vemo, da se soočamo z ustvarjenimi antropogenimi tveganimi v danih naravnih pogojih. Obnovitveni mit, kar je Odiseja, nas opozarja na potencial nasilja v reševanju ogrožene hiše. Odisejevega napora tudi ne kaže idealizirati: gre za obnovo družbenih odnosov, kot si jih zamišlja patriarhalni aristokrat.

Kako je mogoča ta tematska podobnost dilem v Odiseji s sodobnostjo? Feen (1996) ugotavlja, da so okoljske krize ljudje izkušali že v (grški) antiki. Lokalne, zlasti otoške skupnosti, so bile odvisne od mnogih virov, ki so bili omejeni. Herodot je v tem smislu pisal o otoku Thera. Platon in Aristotel sta pisala o vzdržni družbi, ki se drži v mejah mogočega glede na vire in prebivalstvo. Celotok Atika ni mogel vedno prehraniti vseh; od tu emigracije in grške kolonije. Od tu tudi infanticid in abortus iz ekonomskih razlogov (Feen, 1984: 249–250). Ostromova meni (1990: 2), da so stari Grki dokaj jasno ozavestili možnost tega, kar znanost o družbenih dilemah šteje za tragedijo skupnega: opazil jo je že Aristotel v Politiki (II. 3), ko je polemiziral s Sokratovim stališčem. Mi menimo, da Odiseja z okvirno dilemo jemanja že v predklasični dobi odslikava to zavest. Se pa današnje vprašanje ponavlja na ravni, ki je drugačna: drugačna je v tem, da se nanaša na globalno skupno (*global commons*) in njeno morebitno »tragedijo«, in ne na lokalno skupno, in v tem, da nimamo izhoda (»Ni planeta B«), kakršne so bile emigracije v

antiki. Pri tem je vse pomembnejša dimenzija časa: glede vrste vprašanj ni več prostora za (slabo) prokrastiniranje; po drugi strani pa bi morali kot človeštvo glede vrste vprašanj strateško prokrastinirati.

(2.) Glede pojavnosti mimikrije v Odiseji manjši ali večji del predmeta pokrivajo nekatere monografske obravnave epa in številni članki, ki se osredotočajo na preobleke ali krinke (*disguise*), na imitacijo (*imitation*), na imitacijo osebe (*impersonation*), na prevaro (*deception*) in laganje. Ko je predmet razprave Odisej, je v središču njegova *metis*, zvijačna pamet ali modra zvijačnost. Blizu temu delu naše razprave je knjiga Murnaghanove (2011) o krinkah in razkrivanju v Odiseji. Niso redke splošne obravnave odnosa med prevaro in starogrško kulturo, ki po smislu zadevajo tudi mimikrijo. Poglobljeno je delo Heska (2000), ki sledi starogrškemu razlikovanju med *apate* (prevaro), *psevde* (lažjo), *dolos* (trikom) in *lochos* (zasedo). Menimo pa, da ti pristopi večinoma ne zajamejo celotne problematike, ki jo zajema označevalec mimikrija. Umanjkajo nekatere analitične možnosti, ki jih ponuja že osnovni pojmovnik človeške mimikrije. Svoj smisel ima tudi navezava mimikrije na naravoslovni pojav.

Z evidentiranjem vseh primerov mimikrije smo želeli ugotoviti, katera vrsta prevladuje in kaj nam pove primerjava z Iliado. Mimikrija je vsekakor prevladujoča dejavnost v epu. Ker jo vršijo tudi bogovi, naj bi imela status posvečenosti, v kolikor se odvija v pravi namen. Tematika je že pri starih Grkih močno razvnela duhove. Je Odisej junak ali antijunak? Je Homer, kdorkoli je že to bil, vreden hvale ali obsojanja, kot je menil Ksenofan? Kdaj je prevara dopustna in kdaj ne? Platon je – v primerjavi z Aristotelom – umetniški *mimesis* (posnemanje) kot tak štel za poskus prevare občinstva, ki naj bi zamenjalo kopijo za original, videz za realnost (Rabel, 1999: 170); to je imelo kajpak korenine tudi v njunem različnem gledanju na naravo pojavnega sveta.¹⁹ Kar je za Platona razlog, da je Homer največji lažnivec med lažnivimi pesniki, je za Aristotela izraz njegove genialnosti. Burrows (1965) meni, da je imela v Odiseji in med Grki prevara tudi komične pomene. Grke primerja z nadarjenimi otroki, ki so odkrili razliko med videzom in bistvom (resnico), in se ob tem včasih zabavali. S priznavanjem prevare kot dela človekovega delovanja so bili morda bolj resnični in iskreni od ideologij, ki so se uveljavile kasneje.

Tudi tu ne moremo mimo navezav na sodobnost. Pridružujemo se stališču Gambette o mimikriji kot povsod navzočem pojavu človeške družbe. V najrazličnejših izrazih: od obrambnih, koristnih in moralno opravičljivih do

¹⁹ Razpravo bi dodatno zapletli, če bi opozorili na Platonovo ontologijo, kakor jo ponazarja njegova metafora o jami. Kot je pripomnil recenzent tega sestavka, s Platonovega stališča problem ni le umetniški *mimesis* (kot prevara), temveč tudi vsakdanja resničnost, ki se posamezniku kaže kot po čutih posredovana slepila.

zločestih, kot je bila plinska šoba v obliki kopalniškega tuša v Auschwitzu. Najnovejša doba je omogočila mimikrijo z digitalnimi signali. S tem so se mimikriji odprle neslutene možnosti.

(3.) Širše razprave, ki bi merila prav na tematiko sovpadanja družbenih dilem in mimikrije v Odiseji, in, bolj specifično, strateškega prokrastiniranja in mimikrije, v literaturi nismo našli. Spet pa so mogoče aktualizacije tematike. Številni sebični igralci v okoljski krizi (kot situaciji družbene dileme) nastopajo, kot da so altruisti. Eno je odkrita defekcija, kot je npr. (napovedan) izstop ZDA iz Pariškega sporazuma, drugo pa je defekcija pod videzom sodelovanja. Sama znanost o družbenih dilemah se že dolgo otepa neoliberalnih interpretacij dilem. Te tudi niso brez opore v Hardinovem pionirskem članku, ki je podcenjeval sposobnosti lokalnega prebivalstva glede upravljanja skupnega. Mnogi neoliberalni igralci se predstavljajo kot igralci, ki altruistično preprečujejo tragedijo skupnega, a s tem upravičujejo sebičnost. Zagovorniki neoliberalnih reform v kmetijstvu so marsikje prevzeli retoriko reševalcev družbene dileme v skupno korist, a jim gre la za lasten interes (glej npr. Davis, 2006). Tudi tu je razširjen *astrourfing*: pojav lažnih civilnodružbenih organizacij, ki zagovarjajo interese velikih korporacij tako, da omalovažujejo ali onemogočajo delovanja proti globalnemu segrevanju (glej npr. Cho et al, 2011); sem spadajo tudi digitalni protiokoljski trolji. Mnogi igralci se pri izpolnjevanju konkretnih okoljskih sporazumov zavestno pretvarjajo, da delujejo kooperativno, pa ne delujejo tako. Na sistem trgovanja z emisijami (ETS), ki ga je EU uvedla l. 2005, lahko gledamo kot na reševanje družbene dileme, katerega rezultat naj bi bilo zniževanje emisij toplogrednih plinov, potemtakem skupna korist za globalno skupno. Toda v ta način reševanja dileme so se vtihotapile raznovrstne prevare. Tudi Volkswagnova prevara s čistim dizelskim motorjem (2015), ki to ni bil (bil pa je primer *greenwashinga*), spada v ta krog. Ob tem pa se tiče uporabe digitalnih signalov in slabega prokrastiniranja glede okoljskih ciljev. Morda si je kateri izmed prebranih inženirjev domišljjal, da je digitalni Odisej. Toda ta bi moral ep šele prebrati.

LITERATURA

- Ainslie, George (1992): *Picoeconomics: The strategic interaction of successive motivational states within the person*: Cambridge, V. B.: Cambridge University Press.
- Ainslie, George (2001): *Breakdown of Will*. Cambridge, V. B.: Cambridge University Press.
- Beran, Michael J. (2015): Chimpanzee Cognitive Control. *Current Directions in Psychological Science* 24 (5): 352–357.
- Balliet, Daniel Patrick, Craig Parks in Jeff Joireman (2009): Social Value Orientation and Cooperation in Social Dilemmas: A Meta-analysis. *Group Processes & Intergroup Relations* 12 (4): 533–547.

- Burrows, Reynold Z. (1965): Deception as a Comic Device in the »Odyssey«. *The Classical World* 59 (2): 33–36.
- Cho, Charles H., Hakkyun Kim, Martin L. Martens in Michelle Rodrigue (2011): Astroturfing global warming: It isn't always greener on the other side of the fence. *Journal of Business Ethics* 104 (4): 571–587.
- Davis, Diana K. (2006): Neoliberalism, environmentalism, and agricultural reconstructing of Morocco. *The Geographical Journal* 172: 88–105.
- Elster, Jon (1979): *Ulysses and the Sirens: Studies in Rationality and Irrationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feen, Richard Harrow (1984): The Historical Dimensions of Infanticide and Abortion: The Experience of Classical Greece. *The Linacre Quarterly* 51 (3): 248–254.
- Feen, Richard Harrow (1996): Keeping the Balance: Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment. *Population and Environment* 17 (6): 447–458
- Fenik, Bernard (1974): *Studies in the Odyssey*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Gambetta, Diego (2005): Deceptive Mimicry in Humans. V: Hurley, Susan in Chater, Nick (ur.), *Perspectives on Imitation. From Neuroscience to Social Science*, 221–241. Cambridge, Massachusetts in London: The MIT Press.
- Hardin, Garrett (1968): The tragedy of the commons. *Science* 162: 1242–1248.
- Hesk, Jon (2000): *Deception and Democracy in Classical Athens*. Cambridge, V. B.: Cambridge University Press.
- Homer (1991): *Odiseja*. Prev. Anton Sovrè. Ljubljana: Mihelač.
- Homer (1992): *Iliada*. Prev. Anton Sovrè. Ljubljana: Mihelač.
- Kliengsieck, Katrin (2013): Procrastination: When good things don't come to those who wait. *European Psychologist* 18: 23–34.
- Logue, AW: Research on self-control: An Integrating Framework. *Behavioral and Brain Sciences* 11 (4): 665–679.
- Messick, David in Charles McClintock (1968): Motivational Bases of Choice in Experimental Games. *Journal of Experimental Social Psychology* 4: 1–25.
- Murnaghan, Sheila (2011): *Disguise and Recognition in Odyssey*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Ostrom, Elinor (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York: Cambridge University Press.
- Rabel, Robert (1999): Impersonation and Representation in the »Odyssey«. *The Classical World* 93 (2): 169–183.
- Read, Daniel (2001): Intrapersonal Dilemmas. *Human Relations* 54 (8): 1093–1117.
- Read, Daniel (2008): Personal Utilitarianism: Multiple Selves and their Search for the Good life. *Dostopno prek* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1307798, 5. 12. 2019.
- Read, Daniel in Peter Roelofsma (1999): Hard choices and weak wills: the theory of intrapersonal dilemmas. *Philosophical Psychology* 12 (3): 341–356.
- Rosenbaum, David A., L. Gong in C. A. Potts (2014): Precrastination: Hastening subgoal completion at the expense of extra physical effort. *Psychological Science* 25: 1487–1496.

- Soroos, Marvin S. (1994): Environmental Security, and the Prisoner's Dilemma. *Journal of Peace Research* 31 (3): 317–332.
- Smrke, Marjan (2007): *Družbena mimikrija*. Ljubljana: Založba FDV.
- Smrke, Marjan (2020) Družbene dileme v Iliadi. *Teorija in praksa* 57 (1): 267–285.
- Steel, Piers in Karin Klingsieck (2015): Procrastination. V: J. D. Wright (ur.), *The International encyclopaedia of the social & behavioural sciences* (2. izd., 19), 73–78. Oxford: Elsevier.
- Streich, Philip in Jack S. Levy (2007): Time Horizons, Discounting, and Intertemporal Choice. *Journal of Conflict Resolution* 51 (2): 199–226.
- Van Lange, Paul, Daniel Balliet, Craig D. Parks, in Mark van Vugt (2014): *Social Dilemmas; The Psychology of Human Cooperation*. Oxford: Oxford University Press.
- Ward, Hugh (1993): Theory and the Politics of the Global Commons. *The Journal of conflict Resolution* 37 (2): 203–235.